

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ Β1

Η έννοια , το πνεύμα της ελευθερίας, οι αρχές της και το ήθος της.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: **ΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ**

Σχ. ετος2012-2013

Ημερολόγιο ερευνητικής εργασίας .

- 13/10 Χωρισμός τετραμελών ομάδων – Γνωριμία με τα μέλη της ομάδας
- 20/10 Συζήτηση – εμβάθυνση στο θέμα της ερευνητικής εργασίας
- 03/11 Καταμερισμός των επιμέρους θεμάτων σε κάθε ομάδα
- 10/11 Συγκέντρωση υλικού
- 24/11 Συγκέντρωση υλικού
- 01/12 1η συνάντηση της ομάδας
- 08/12 2η συνάντηση της ομάδας (σε τοπική βιβλιοθήκη)
- 15/12 Ολοκλήρωση ερευνητικής εργασίας
- 22/12 Προσθήκη ημερολογίου
- 12/01 Τελικός έλεγχος της εργασίας
- 19/01 Προετοιμασία για την προβολή της εργασίας

Μέθοδος εργασίας

Η εργασία της ομάδας μας χωρίστηκε σε τρεις φάσεις. Αρχικά συγκεντρώσαμε το υλικό, το οποίο προήλθε κυρίως από το internet. Έπειτα η ομάδα συγκεντρώθηκε δυο φορές και συνέταξε την εργασία. Τέλος, έγιναν οι απαραίτητες διορθώσεις, προστέθηκε το ημερολόγιο και η βιβλιογραφία.

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ:

1. Αντωνάρας Σπυρίδων
2. Αρβανιτίδης Δημοσθένης
3. Αστρά Παρθένα
4. Βιζβίκης Αναστάσιος
5. Δανά Έλενα
6. Δάφτσιος Άγγελος
7. Ζαχαρνάς Νικόλας
8. Θάνου Ελένη
9. Θεολόγου Βάια
10. Κυριακίδου Ελένη
11. Λαμνής Λέανδρος
12. Λοίζου Δέσποινα
13. Λοίζου Χριστίνα
14. Μαλαθούνης Χαράλαμπος
15. Μπαχτσεβανίδου Χριστίνα
16. Νίκου Γεώργιος
17. Ντούμος Αθανάσιος
18. Παντελίδου Λαμπρινή
19. Παπασάββα Αρετή
20. Παπασωτηρίου Ζωή
21. Παυλίδου Αναστασία
22. Πιτουλίδης Αθανάσιος
23. Πραδάκης Νικόλαος
24. Σκουτέλα Κωνσταντίνα
25. Χιώτης Ορέστης Δημήτριος

Περιεχόμενα

1. Η έννοια και το πνεύμα της ελευθερίας στην ιστορία
(προέλευση, χρήση, λειτουργία στην δημιουργία του ιστορικού γίνεσθαι στους αιώνες)
  2. Η πάλη για την Αλήθεια
  3. Η έννοια και το πνεύμα της ελευθερίας στην θεολογική σκέψη
    Προς Ρωμαίους επιστολή και προς Γαλάτας
  4. Το δικαίωμα της Ανεξιθρησκίας
  5. Η Έκφραση της Ελευθερίας μέσω της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού και αναφορά στον Ντοστογιέφσκι
  6. Η έννοια και το πνεύμα της ελευθερίας στα νομικά πλαίσια
(αρχές του συντάγματος, οριοθέτηση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, διοίκηση, κατάχρηση ελευθερίας, αφαίρεση ελευθερίας- ποινικό δίκαιο)
- Δ. Ελευθερία στην τέχνη, γράμματα πολιτισμός

1. Η έννοια και το πνεύμα της ελευθερίας στην ιστορία

Ήταν μια γενεά ηρώων, ανθρώπων που πίστευαν πως πάνω από την προσωπική τους ευημερία και την αξία της εφήμερης ζωής τους ήταν το ιδεώδες μιας ελεύθερης πατρίδας, γιατί μόνο μέσα στα πλαίσια αυτής της πόλης –κράτους , το άτομο –πολίτης μπορούσε να καταξιωθεί να έχει δηλ. ζωή του σκοπό, νόημα και αξία.

Οι Έλληνες των αρχών του 5ου αιώνα π.χ. είχαν πλούσια εμπειρία από το παρελθόν αναφορικά με την έννοια των θεσμών : τυραννία, δουλεία, ανισότητα, ελευθερία, κλπ. Είχαν γνωρίσει την βία και την καταπίεση, την δίωξη και τη εξορία, είχαν αγωνισθεί επί αιώνες να αποσεισουν τυραννικά καθεστώτα και να συστήσουν δίκαιους και ελεύθερους θεσμούς. Ήταν συνεπώς αποφασισμένοι να διαφυλάξουν πάση θυσία τα αγαθά της ελευθερίας που απολάμβαναν. Με τον όρο ελευθερία εννοούσαν όχι την φυσική ελευθερία του πρωτόγονου ανθρώπου, όχι την μονοπωλιακή ελευθερία των ολίγων που συνήθως εκτρέπεται σε βία και αυθαιρεσία, αλλά την πολιτική ελευθερία. Πολιτεία, θα γράψει ο Αριστοτέλης, είναι κοινότητα ελευθέρων ανδρών. «Η δε πόλις, κοινωνία των ελευθέρων εστίν» και « το τέλος (σκοπός) της δημοκρατίας είναι η ελευθερία». «Έστι δε δημοκρατίας τέλος ελευθερία, ολιγαρχίας δε πλούτος, αριστοκρατίας δε περί παιδείαν και τα νόμιμα, τυραννίας δε φυλακή».

Την ελευθερία αυτή συνταύτιζαν πρωτίστως με την ελευθερία του πολίτη στα πλαίσια μιας συντεταγμένης πολιτείας, την οποία είχαν συστήσει με την δική τους ελεύθερη βούληση και συμμετοχή, και η οποία ήταν εγγυήτρια της τάξης και του δικαίου. Γνώριζαν επίσης ότι κατοχή είναι ξενική κυριαρχία παντός αγαθού. Το φάσμα, να περιέλθουν στο έλεος ενός ξένου δυνάστη και να καταστούν δούλοι του, οι Έλληνες απέκρουαν μετά βδελυγμίας. Οι ιστρηλατούμενοι από το ιδεώδες της ελευθερίας και με συνείδηση χρέους προς την γενέθλια γη, παρατάχθηκαν, πάλεψαν και έπεσαν, απτόητοι από αριθμούς και μεγέθη, και από αυτό ακόμη το φάσμα του βεβαίου θανάτου.

Η νικηφόρα έκβαση των αγώνων των Ελλήνων στηρίζεται στην πίστη τους στη ελευθερία υπό την διπλή της ιδιότητα: ελευθερία του ατόμου να εκφράζεται και να δημιουργεί στα πλαίσια της πατρίδας του, και ελευθερία της πατρίδας του (πόλης - κράτους) να δημιουργεί τους θεσμούς εκείνους που εγγυώνται την ευημερία των πολιτών της. Υποδούλωση στον εισβολέα θα σήμαινε αυτομάτως ενταφιασμό αυτού

του ιδεώδους και θρίαμβο της βίας και αυθαιρεσίας. Όλα τα αγαθά που απολάμβανε ο πολίτης ως μέλος μιας ευνομούμενης πολιτείας, συμπεριλαμβανομένης και αυτής της ζωής του, θα ήταν στο εξής έρμαια στην ανεξέλεγκτη βούληση του δυνάστη-κατακτητή.

Πατρίδα σημαίνει «γη των πατέρων». Αν στον γεννήτορα πατέρα οφείλεται σεβασμός και τιμή, πόσο μάλλον στην πατρίδα, την γενέθλια γη των πατέρων αλλά και των θεών. Κανείς δεν καθαγίασε ωραιότερα την ιερή ιδέα της πατρίδας από τον Σωκράτη, ο οποίος προτίμησε το κώνιο από την ανυπακοή στους νόμους της. Την σημασία της γενέθλιας γης οι Έλληνες την συνειδητοποίησαν από την χαραυγή της ιστορίας τους. Η πατρίδα είναι η αρχέγονη μήτρα κάθε μεγάλου και υψηλού. Εκλύει ενέργεια, διαπλάθει χαρακτήρες, δίνει νόημα στα εφήμερα και ευτελή και είναι το υψηλότερο αγαθό στην ζωή του ανθρώπου, για την διαφύλαξη του οποίου κάθε θυσία είναι χρέος και τιμή. Κάθε λαός που υποτίμησε ή παρέβλεψε την σημασία της πατρίδας έσβησε μαζί με αυτήν από το προσκήνιο της ιστορίας. Το χρέος λοιπόν υπεράσπισης της ακεραιότητας της πατρίδας είναι αυταπόδεικτο, αφού ελεύθερη πατρίδα είναι προϋπόθεση για την ευημερία του λαού της.

Η σπουδαιότερη ίσως υποθήκη που έγραψαν οι κάθε είδους αμυντικοί πόλεμοι των Ελλήνων βρίσκεται στο γεγονός ότι σφυρηλάτησαν όσο ποτέ άλλο την μελλοντική ενότητα των Ελλήνων, την Πανελλήνια Ιδέα. Στα αρχαία στοιχεία :αίμα, γλώσσα, ήθη, θρησκεία, προστέθηκε τώρα μία χειροπιαστή, φωτεινή και εμπνέουσα απόδειξη, ειδικότερα μετά την νίκη των Περσικών πολέμων, συνεργασία σε ώρα κινδύνου, επιβεβαιώνοντας ότι οι δεσμοί αυτοί δεν είναι απλώς εν ζωή, αλλά είναι ισχυροί και ακατάλυτοι.

Η πάλη για την Αλήθεια

Στην σημερινή εποχή η αντιπαράθεση αλήθειας ψεύδους κάλυψε την ζωή, με νικητή το ψεύδος. Το κακό δικαιώθηκε και σήμερα και σήμερα πήρε τρομακτικές διαστάσεις. Στην Ελληνική σκέψη η αλήθεια και η αντίληψη για αυτήν είναι αόριστη και αντιφατική. Στον Μαρξ και στην φιλοσοφία του η αλήθεια είναι το όπλο της πάλης του επαναστατικού προλεταριάτου και απέκτησε την έννοια της δογματικής αλήθειας.

Για τον Νίτσε η αλήθεια είναι η έκφραση της πάλης για την επιθυμία δυνάμεως ως μιας δημιουργούμενης αξίας.

Για τον Κίερκεργκαρτ, στο υποκειμενικό και αντικειμενικό είναι η απόλυτη αλήθεια. Ο Χάιντεγκερ τείνει σε μια οντολογική και αντικειμενική της αντίληψη.

Για τον Μπερδιάεφ υπάρχει δεσμός μεταξύ αλήθειας και Λόγου-Νου. Λόγος στην περίπτωση αυτή είναι ο Θεός και η πλήρης αλήθεια είναι ο Θεός, πέρα από την υποκειμενικότητα και την αντικειμενικότητα. Η παλαιά αντίληψη που ταυτίζει την αλήθεια με την αντικειμενικότητα γκρεμίζεται. Η αλήθεια είναι δύναμη του πνεύματος και βρίσκεται πέρα από την λογικοποιημένη αντίθεση του υποκειμένου και αντικειμένου. Είναι υπερυποκειμενική. Είναι ο θρίαμβος της σημασίας του κόσμου, η υπέρβαση της ύλης. Επίσης θεωρεί ότι ο άνθρωπος ανυψώνεται βάσει μιας υπέρτατης αρχής γεμάτης από πνεύμα, φως, αλήθεια, το φως του Λόγου.

Όμως στην γήινη πραγματικότητα γίνεται διάκριση ανάμεσα στην Αλήθεια του «Βασιλείου του Πνεύματος». Αυτή η διάσταση αντικειμενοποιεί την αλήθεια και την κατατεμαχίζει, την κλείνει στον στενό προσωπικό κόσμο του κάθε ενός δημιουργώντας αναγέννηση μυθοπλασιών. Κατά τον Μπερδιάεφ υπάρχει μια αυθεντική πραγματικότητα όχι απατηλή και εικονική.

Αναπαριστά τον μύθο του σπηλαίου από τον Πλάτωνα με υπέροχο τρόπο: υπάρχει το υπέρτατο είναι. Τα πάντα προϋποθέτουν την ύπαρξη αυτής της πραγματικότητας, χωρίς την οποία θα πλανιόμασταν στο βασίλειο της αυταπάτης, υποδουλωμένοι στα γεγονότα της αντικειμενικοποίησεως, στην φανταστική εξουσία του κόσμου των αντικειμένων. Στο σημείο αυτό θα ενυπήρχε ακριβώς ένας υποκειμενισμός με την κακή σημασία του όρου. Κατά το μεγαλύτερο μέρος ζούμε σε έναν κόσμο «αντικειμενικό», απατηλό, δημιουργημένο από έναν εσφαλμένο προσανατολισμό του υποκειμένου, που βρέθηκε υποταγμένο στην αντικειμενική αναγκαιότητα. Όλες οι θρησκείες πολέμησαν ενάντια σε αυτή την υποδούλωση αλλά

στην συνέχεια δημιούργησαν μόνες τους μια νέα δουλεία αντικειμενοποίησης. Κατά τους υπαρξιστές υπάρχει ο μύθος του Θεού και του Πνεύματος. Για αυτούς ο θάνατος είναι η υπέρτατη αλήθεια. Στον αντίποδα όμως στέκει η Ανάσταση του Χριστού. Η τελική νίκη του θανάτου. Ο κόσμος της αξίας και της ελευθερίας αποκαλύπτεται στην πνευματική εμπειρία. Ο Θεός-Λόγος είναι η Αλήθεια και στην γνώση αυτή μετέχει και ο άνθρωπος. Η γνώση γίνεται θεανθρώπινη και περιέχει την εικόνα του Θεού. Αυτή η εικόνα τον ενεργοποιεί και αναζητά το Βασίλειο του Πνεύματος. Στα ελληνικά «νους» σημαίνει διάνοια και πνεύμα, και πνεύμα χωρίς Θεό δεν υπάρχει του οποίου η Αλήθεια περικλείει όλες τις επιμέρους Αλήθειες.

Η έννοια και το πνεύμα της ελευθερίας στην θεολογική σκέψη

Η ελευθερία δεν έχει ούτε το νόημα της απόλυτης ανεξαρτησίας ούτε το «πνεύμα της δουλείας», αλλά του δικαιώματος εκλογής «κυρίου», διότι οι πιστοί δεν είναι δούλοι αλλά τέκνα του Θεού. Έτσι η 8,15 της Προς Ρωμαίους επιστολής: «οὐ γάρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλά ἐλάβετε πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν ἀββὰ ὁ πατήρ.» εκφράζει το «πνεῦμα υἰοθεσίας» με την έννοια της ελευθερίας των πιστών σε αντίθεση με το «πνεῦμα δουλείας» που υποδηλώνει την πρότερη κατάσταση.¹ Η σχέση «υιότητας» δεν περιορίζεται στα νομικά όρια της υιοθεσίας μα επεκτείνεται και εξομοιώνει τους λόγω υιοθεσίας υιούς προς τον Ιησού Χριστό. «Η ανθρώπινη φύση όταν υιοθετήθηκε δικαιώθηκε. Δικαιώθηκε (ΕΧΖ, 681 Α) επειδή την έντυσε η δικαιοσύνη του Υιού Κατά τον Καβάσιλα, ο Χριστός δεν είναι μόνο ο χορηγός της δικαιοσύνης, είναι αυτή η ίδια η Δικαιοσύνη, και η δικαιοσύνη δεν είναι κάποια ιδιότητα. Είναι ο ίδιος ο Χριστός. Αυτός δεν συνιστά την απλή αιτία της ζωής και της δικαιοσύνης των ανθρώπων, αλλά είναι ο Ζωή και η Δικαιοσύνη.»²

Η εξομοίωση λόγω υιοθεσίας γίνεται μέσω της ελευθερίας διότι κατά τον π. Γωάννη Ρωμανίδα ο άνθρωπος πλάσθηκε κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του Θεού,

---

¹ βλ.Βασιλείου Π. Στογιάννου, *Ελευθερία, Η Περί Ελευθερίας Διδασκαλία του Αποστόλου Παύλου και των Πνευματικών Ρευμάτων της Εποχής του*, Υψηγεσία, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 202 : «...η υιοθεσία σημαίνει την ελευθερίαν όχι τόσο εν τη αρνητική αυτής εννοία ως απελευθερώσεως εκ των δεσμών των αντιθέτων δυνάμεων, όσον εν τη θετική εννοία της εντάξεως των πιστών εις την *famillia Dei* κατά χάριν και δια του απολυτρωτικού έργου του Χριστού. Η υποταγή εις τον Θεόν δεν αποτελεί δουλείαν οδηγούσαν εις τον φόβον του φυσικού ανθρώπου προ της αυθερεσίας του κυρίου αυτού αλλ' αντιθέτως άγει τον πιστόν εις την βεβαιότητα της σωτηρίας και την απόλαυση της θείας κληρονομίας.».

² βλ.Παναγιώτου Νέλλα, *Η Περί Δικαιώσεως Διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα, Συμβολή εις τήν Ὁρθόδοξον σωτηριολογίαν, Διατριβή επί διδακτορία, εκδ. Στ. Καραμπερόπουλου, Πειραιεύς 1975, σ.σ.127,125,126.*

για να αποκτήσει την τελείωση, χωρίς όμως να βιάζεται από τον οποιονδήποτε. Η αστοχία του προορισμού του δεν σημαίνει αποτυχία του ανθρώπου να ικανοποιηθεί, αλλά αποτυχία να τελειοποιηθεί κατά την ανιδιοτελή αγάπη η οποία «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς».³ Αλλά και υπό το βλέμμα της δικαιοσύνης, η υιοθεσία της ανθρώπινης φύσης έγινε με την σάρκωση του Λόγου, διότι βρήκε την δίκαιη θέση που της ἄρμοζε. Η πραγματική και όχι συμβολική υιοθεσία του ανθρώπου από τον Λόγο είχε σαν επακόλουθο και την δικαίωσή του.⁴

Ο Απόστολος Παύλος στην Προς Γαλάτας επιστολή του, 4,6 αναφέρει: «ὅτι δε ἔστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεός τό πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τάς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, ἀββά ὁ πατήρ», και τονίζει τον χαρακτήρα της ελευθερίας ως δώρο του Θεού, δια μέσου του Παρακλήτου ως και την απαλλαγή του φόβου με το προνόμιο της προσφώνησης του Θεού ως Πατέρα.⁵ Με την υιοθεσία ο άνθρωπος αισθάνεται

---

³ βλ. Πρεσβ. Ἰωάννου Σ. Ρωμανίδου, *Τό προπατορικόν ἀμάρτημα*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ.σ. 123,124.

⁴ βλ. Παναγιώτου Νέλλα, *Η Περί Δικαιοσύνης Διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα, Συμβολή εἰς τήν Ὀρθόδοξον σωτηριολογίαν, Διατριβή ἐπί διδακτορία*, εκδ. Στ. Καραμπερόπουλου, Πειραιεύς 1975, σ.σ.128,129.

⁵ βλ. Βασιλείου Π. Στογιάννου, *Ελευθερία, Η Περί Ελευθερίας Διδασκαλία του Αποστόλου Παύλου και των Πνευματικῶν Ρευμάτων της Εποχῆς του, Υψηγεσία*, Θεσσαλονίκη 1970, σ σ. 203, 204 : «Η νέα δε προς τον Θεόν σχέσις του ανθρώπου ως υἱοῦ προς πατέρα δεν περιορίζεται εἰς τα νομικά ὅρια της υιοθεσίας ἀλλά επεκτείνεται πέραν αὐτῶν εἰς τήν συναίσθησιν της πραγματικῆς υἰότητος, η οποία εξομοιώνει τους ἐξ υιοθεσίας υἱούς προς τον Υἱόν και καθιστά αὐτούς συγκληρονόμους Χριστοῦ. {...} η ελευθερία η αποκτωμένη ἐν Χριστῷ δια της υιοθεσίας ἀποτελεῖ ἀπόρροιαν της θείας αγάπης του Πατρός, ο οποίος «εξαπέστειλε τό πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τάς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον, Ἀββα ὁ πατήρ». Η φράσις οὐ μόνον συνδέει τήν ελευθερίαν ως καινότητα ζωῆς προς το ἀπολυτρωτικόν ἔργον του Υἱοῦ, ἀλλά τονίζει τον χαρακτήρα της ελευθερίας ως δώρο του Θεοῦ. Η ἀποκάλυψις του Θεοῦ ἐν Χριστῷ και δια του Παρακλήτου φανεράνει το πρῶτον εἰς τους ανθρώπους τήν νέαν διάστασιν της ελευθερίας, τήν δυνατότητα της ἀπαλλαγῆς των πιστῶν ἐκ παντός φόβου και το προνόμιον της προσφωνήσεως του Θεοῦ ως Πατρός». βλ. ἐπίσης Πρεσβ. Ἰωάννου Σ. Ρωμανίδου, *Τό προπατορικόν ἀμάρτημα*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ.138: «Τό Πνεῦμα δίδεται τοῖς πιστοῖς, ἵνα κατοικήσῃ ὁ Χριστός ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Ἡ κοινωνία τοῦ Πνεύματος εἶναι κοινωνία

ασφαλής μέσα στον κόσμο, διότι η «σάρξ ὄχι μόνον δέν εἶναι κακή, ἀλλά εἶναι τι, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφανερώθη ὁ Θεός, μά πού δέν σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός ἦτο ὁμοιος τοῖς «κατά σάρκα περιπατοῦσιν».⁶

Ἡ θέση του Παύλου στην Προς Γαλάτας επιστολή του διαφοροποιείται και μορφοποιείται σε λαμπερή ἐκρηξη της συνείδησης της ελευθερίας του «τέλους του Νόμου», που εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὁποῖος και εἶναι ὁ κατ' ἐξοχήν ελευθερωτής του ἀνθρώπου ἀπό τον «Νόμο». Αὐτή του ἡ θέση συνοψίζεται στον στίχο 5,1 «Τῇ ἐλευθερίᾳ Χριστός ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν, στήκετε οὖν καί μή πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε».⁷ Στον Νέο Αἰῶνα, που εγκαινιάστηκε με τήν Σταυρική Θυσία του Ἰησοῦ, ὁ «Νόμος» ἀδυνατεῖ νά χορηγήσει τήν πνευματική ζωή στους πιστούς, ἀποκλείοντας με αὐτόν τον τρόπο τήν κάθε εἶδους θετική προσφορά του «Νόμου». Δέν υπάρχει θέση στον «Νόμο» ὡς μέσο σωτηρίας,⁸ τονίζοντας συγχρόνως ὁ Παῦλος, ὅτι ἡ ἐπιστροφή στον «Νόμο» ἀποτελεῖ ἐκπτώση ἀπό τήν σφαίρα τῆς ζωῆς στην περιοχὴ τῆς σάρκας, δηλαδή στο ἐπίπεδο του ἀλύτρωτου ἀνθρώπου.⁹ Ὁ Εἰρηναῖος γράφει ὅτι «ἐλθὼν ὁ νόμος, ὅστις ἐδόθη εἰς τόν Μωϋσῆν καί μαρτυρῶν περί ἀμαρτίας, ὅτι εἶναι ἀμαρτωλός, ἤρε τό βασιλεῖον αὐτοῦ, ἀποκαλύπτων αὐτόν ὄχι ὡς βασιλέα, ἀλλ' ὡς ληστήν. Ὅμως ἐβάρυνε (ὁ νόμος) τόν ἄνθρωπον, ὅστις εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τήν ἀμαρτίαν, ἀποκαλύπτων αὐτόν ὡς αἰχμάλωτον τοῦ θανάτου. Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ νόμος ἦτο πνευματικός, μόνον ἐφάνερωσε τήν ἀμαρτίαν, ἀλλά δέν τήν κατέστρεψε».¹⁰ «Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ νόμος ἀποκαλύπτει τήν ἀληθῆ φύσιν τῆς ἀμαρτίας καί τοῦ θανάτου, ἀλλά δέν τήν καταργεῖ. Μόνον διά

τοῦ Χριστοῦ. Ἡ κοινωνία τοῦ Χριστοῦ εἶναι κοινωνία του Πνεύματος. Ἀποκλεισμός τῆς τοῦ ἑνός κοινωνίας εἶναι ἀποκλεισμός καί τῆς τοῦ ἄλλου κοινωνίας».

⁶ βλ. Πρεσβ. Ἰωάννου Σ. Ρωμανίδου, *Τό προπατορικό ἀμάρτημα*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ.σ. 132,131

⁷ βλ. Γαλ. 5,1

⁸ βλ. Γαλ. 3,2 -5 . 4,31. 5,1 -6. 6,12 -13

⁹ βλ. Γαλ. 3,3. πρβ. 5,4.

¹⁰ βλ. Εἰρηναίου Λουγδούνων, *Ἐλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, πλήρες κείμενο σε λατινική μετάφραση, P.G.,7, Γ'XVIII, 7.

τῆς καταστροφῆς τοῦ θανάτου καί διά τῆς ἐν Χριστῷ κοινωνίας τῆς ἀθανασίας τοῦ
θείου Πνεύματος δύναται ὁ ἄνθρωπος νά εὕρη τήν δύναμιν νά καταπατήσῃ τήν
ἐνοικοῦσαν ἐν σαρκί του ἀμαρτίαν καί οὕτω ζῆσῃ κατά τό Πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας».
¹¹«Ὁ γάρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπό τοῦ
νόμου τῆς ἀμαρτίας καί τοῦ θανάτου».(βλ. Ρωμ. 8, 2). Αυτό οφείλεται στην
αντικατάσταση του παλαιού γράμματος ἀπό το καινόν Πνεῦμα.

---

¹¹ βλ. Πρεσβ. Ἰωάννου Σ. Ρωμανίδου, *Τό προπατορικόν ἀμάρτημα*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη
2010, σ.σ.165,166.

Το δικαίωμα της Ανεξιθρησκίας

Οι διαρκείς μεταβατικές πολιτικές αλλαγές και η ανάπτυξη διάφορων θρησκευτικών μειονοτήτων στην Ευρώπη καθιστούν την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας ένα πολυδιάστατο νομικό πρόβλημα, με έντονες πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Με τον όρο «θρησκευτική ελευθερία» νοείται τόσο η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, όσο και η ελευθερία της λατρείας. Τα κράτη είναι δεσμευμένα από διεθνείς συμβάσεις και ευρωπαϊκές διατάξεις, αλλά και από τα εθνικά τους Συντάγματα, να εκφράσουν εμπράκτως σεβασμό στη θρησκευτική ελευθερία υπό τη διπλή της έννοια, δηλαδή την ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και την ελευθερία λατρείας. Επίσης, ιδιαίτερη ευαισθησία επιδεικνύεται για την προστασία του κάθε ατόμου από διακριτική συμπεριφορά εκ μέρους ιδιωτών. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης αφορά στο ενδιάθετο φρόνημα του ανθρώπου σχετικά με τη φυσική ή μεταφυσική θεώρηση του κόσμου, ιδίως σχετικά με το «θείο». Αναλύεται ειδικότερα στην ελευθερία επιλογής, διατήρησης, αλλαγής ή εγκατάλειψης μιας συγκεκριμένης θρησκείας ή της αθεΐας, χωρίς δυσμενείς για το άτομο συνέπειες, ενώ εξάλλου συμπεριλαμβάνει την ελευθερία πληροφόρησης και εκπαίδευσης επί θρησκευτικών ζητημάτων. Η ελευθερία της συνείδησης θα ήταν μάταιη χωρίς την ταυτόχρονη κατοχύρωση και της ελευθερίας της λατρείας, ενώ και η τελευταία θα ήταν ανούσια χωρίς την προηγούμενη κατοχύρωση της πρώτης. Έτσι, η ελευθερία της λατρείας αναφέρεται στην εξωτερική έκφραση ακριβώς του ενδιάθετου φρονήματος, το οποίο προστατεύει η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, κατά τρόπο ώστε οι δύο έννοιες να αλληλοσυμπληρώνονται και να αλληλοεξαρτώνται.

Θρησκευτική ελευθερία και ανεξιθρησκεία

Η θρησκευτική ελευθερία είναι ένα ατομικό δικαίωμα που θεμελιώνει την υποχρέωση της κρατικής εξουσίας να μην επεμβαίνει παρεμποδίζοντας ή επιβάλλοντας τη διαμόρφωση είτε την εκδήλωση θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Εκδηλώνεται με δύο κυρίως τρόπους:

- ❖ *Με την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, δηλαδή την ελευθερία του ανθρώπου:*
  - *Να πρεσβεύει όποια θρησκεία θέλει ή να είναι άθρησκος*

- Να εκδηλώνει ή να μην αποκαλύπτει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις.
- Να διαμορφώνει, να μεταβάλλει ή να αποβάλλει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις
- Να μην υφίσταται καμιά συνέπεια για τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις
- Να ασκεί όλα τα ατομικά του δικαιώματα για να διαδίδει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις.

- ❖ Με την ελευθερία της λατρείας, δηλαδή την ελευθερία του ανθρώπου να εξωτερικεύει τα θρησκευτικά του συναισθήματα και την πίστη του ή να ασκεί τα θρησκευτικά του καθήκοντα με συγκεκριμένες διαδικασίες και μορφές, συνήθως τελετουργικές. Η λατρεία μπορεί να γίνεται ατομικά ή ομαδικά, δημόσια ή ιδιωτικά, σε ειδικούς χώρους ή στην ύπαιθρο.

Η Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789 αναγνωρίζει τελικά την ανεξιθρησκία στο άρθρο 10: «Κανείς δεν πρέπει να ενοχλείται για τις γνώμες του, ακόμη και για τις θρησκευτικές, αρκεί να μη διαταράσσει τη δημόσια τάξη που καθιερώνει ο νόμος». Είναι η πρώτη ευρωπαϊκή αναγνώριση της ανεξιθρησκίας. Έχει ήδη προηγηθεί η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της Βιργινίας (*Bill of Rights*, 1776) κατά τον αμερικανικό αγώνα ανεξαρτησίας.

Σήμερα μετά την πανηγυρική εξαγγελία από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948 (άρθρο 18), η θρησκευτική ελευθερία προστατεύεται από το άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο έχει υπέρτερη ισχύ σε σχέση με τους κοινούς νόμους του κράτους, καθώς και από το άρθρο 18 του Διεθνούς Συμφώνου του Ο.Η.Ε. (1966) για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Στην Ελλάδα το πρώτο Σύνταγμα της επαναστατικής περιόδου, το Σύνταγμα της Επιδαύρου καθιερώνει την ανεξιθρησκία στο πρώτο του άρθρο.

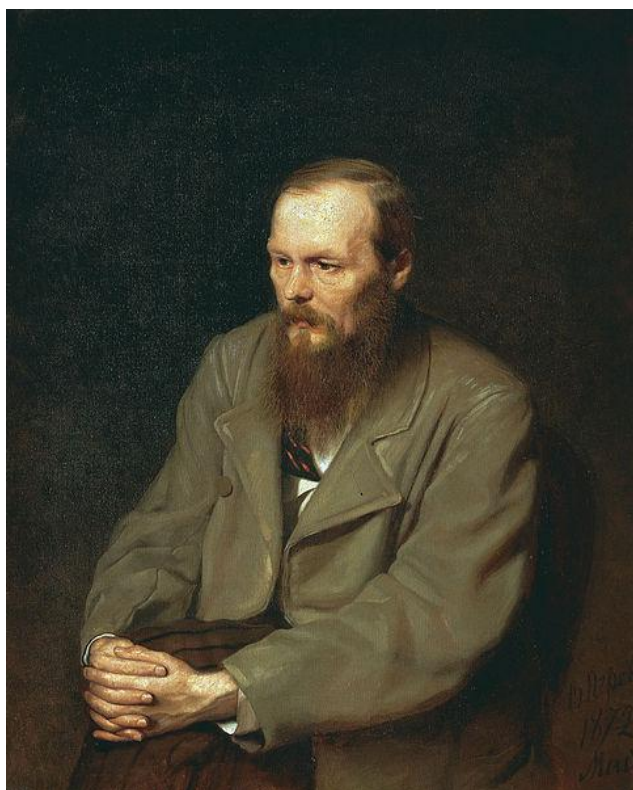
Το ισχύον Σύνταγμα προστατεύει στο άρθρο 13 τόσο την θρησκευτική ελευθερία όσο και την ανεξιθρησκία:

- ❖ Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι **απαραβίαστη**.
- ❖ «Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από της θρησκευτικές πεποιθήσεις του καθενός». Αναγνωρίζεται πάντως ως επίσημη θρησκεία του κράτους την χριστιανική. Εξάλλου, το ίδιο το Σύνταγμα έχει συνταχθεί στο όνομα της Αγίας Τριάδας...

Η ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ

Η φιλοσοφία είναι η επιστήμη που ασχολείται με ερωτήματα, προβλήματα ή απορίες που μπορούμε να αποκαλέσουμε *οριακά*, *θεμελιώδη*, ή *έσχατα*, όπως αυτά της ύπαρξης, γνώσης, αξίας, αιτίας, γλώσσας και του νου και είναι φανερό ότι η ανάλυση και η ερμηνεία της σε βάθος είναι δύσκολη να επιτευχθεί. Ο Μπέρτραντ Ράσελ διατυπώνει τη θέση πως η φιλοσοφία είναι μια δεξαμενή γνώσεων που ακόμα είναι ανέτοιμες προς εξειδικευμένη επιστημονική διαπραγμάτευση. Επομένως, όπως έχει ιστορικά αποδειχθεί άλλωστε, η φιλοσοφία είναι η επιστήμη των επιστημών, ο κορμός της διεπιστημονικής γνώσης, ο άσβεστος πόθος αναζήτησης του ανθρώπου αλλά και ο πιο δύσκολος.

Γίνετε επομένως εύκολα αντιληπτό ότι η φιλοσοφία και πόσο μάλλον η έκφραση της ελευθερίας μέσω από αυτήν είναι κάτι πολύ δύσκολο που λίγοι φιλόσοφοι κατάφεραν να το φέρουν εις πέρας.

Ένας από αυτούς ήταν και ο **Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι** (1821-1881). Μια κορυφαία, ρωσικής καταγωγής, μορφή στην παγκόσμια λογοτεχνία που διατύπωσε την ελευθερία σε όλη της την φύση μέσα από το κεφάλαιο του Μεγάλου Ιεροεξεταστή από το βιβλίο «Οι αδελφοί Καραμάζωφ».

Ο Μέγας Ιεροεξεταστής του Ντοστογιέφσκι είναι ένα κεφάλαιο στους αδελφούς Καραμαζωφ όπου ο μεγάλος στοχαστής υμνεί την ελευθερία. Φτιάχνει μια φανταστική ιστορία που διαδραματίζεται στη Σεβίλλη της Ισπανίας στην πιο τρομερή εποχή της

Ιεράς Εξέτασης, εκεί που κάθε μέρα έριχναν στην πυρά αιρετικούς προς δόξα θεού. Εκεί λοιπόν εμφανίστηκε ο Χριστός μια μέρα, που ο καρδινάλιος Μέγας Ιεροεξεταστής, είχε κάψει εκατό αιρετικούς μονομιάς μπροστά στο φοβισμένο πλήθος. Είχε τη μεγαλοψυχία να εμφανιστεί και πάλι στους ανθρώπους με την ίδια εκείνη ανθρώπινη μορφή που βάδισε τριάντα-τρία ολόκληρα χρόνια πάνω στη γη πριν δέκα πέντε αιώνες. Παρουσιάστηκε αθόρυβα, χωρίς καμιά επίδειξη-γράφει ο Ντοστογιέφσκι-μα να που όλοι τον αναγνώρισαν.

Ο λαός συρρέει προς αυτόν, Τον περιτριγυρίζει, μαζεύεται κοντά Του, τον ακολουθεί.

Εκείνος περνάει σιωπηλός ανάμεσα τους και τους κοιτάζει με μια ατέλειωτη συμπόνια.

Απλώνει τα χέρια Του και τους ευλογεί, ξυπνά μέσα τους την αγάπη. Ο λαός κλαίει και φιλάει το χώμα που Εκείνος βαδίζει.

Τα παιδιά ρίχνουν μπροστά του λουλούδια, ψάλλουν και τον υμνούν: 'Ωσαννά!, Είναι Αυτός, είναι Αυτός ο ίδιος' λένε όλοι.

Φτάνει να τον αγγίξουν η να ψαύσουν τα ενδύματά του για να θεραπευτούν, ένας τυφλός βρήκε το φως του και έναν νεκρό κοριτσάκι ανασταίνεται με ένα Του λόγο.

Ο λαός βλέποντας μπροστά του τα ολοζώντανα θαύματα αναταράζεται, φωνές, αναφιλητά, και να που εκείνη τη στιγμή φάνηκε μπροστά ο Μέγας Ιεροεξεταστής με τη συνοδεία του. Ήταν ένας γέρος κάπου ενενήντα χρονών, ψιλός, με στεγνωμένο πρόσωπο και βαθουλωμένα μάτια.

Τα είχε δει όλα, τον τυφλό που βρήκε το φως του και το μικρό κορίτσι που αναστήθηκε και το πρόσωπο του σκοτείνιασε.

Διέταξε τους φρουρούς του να τον συλλάβουνε και να τον κλείσουν σε μία σκοτεινή φυλακή. Σε λίγο η πόρτα άνοιξε και μπήκε στο σκοτεινό κελί ο καρδινάλιος με μια δάδα στο χέρι.. Πλησίασε το Χριστό και του λέει: Εσύ είσαι;

Γιατί ήρθες λοιπόν να μας ενοχλήσεις;...αύριο θα σε κάψω πάνω στην πυρά σαν τον χειρότερο αιρετικό....θα μας γνωστοποιήσεις έστω ένα από τα μυστικά του κόσμου απ' τον οποίο ήρθες;....όχι για να μην αφαιρέσεις από τους ανθρώπους την ελευθερία, που τόσο την υπερασπίστηκες πάνω στη γη....ότι πεις θα είναι σα θαύμα και θα 'ναι

πλήγμα για την ελευθερία της πίστης τους.....τους ήθελες ελεύθερους....τους είδες αυτούς "τους ελεύθερους;"...δεκαπέντε αιώνες βασανιστήκαμε μ' αυτή την ελευθερία, μα τώρα τελειώσαμε μ' αυτήν και τελειώσαμε για τα καλά... Είναι εκπληκτική αυτή η σύλληψη του Ντοστογιέφσκι. Θα περίμενε κανείς τον Καρδινάλιο, όταν αναγνώρισε εκεί μπροστά του τον ίδιο το Χριστό, να πέσει στα γόνατα και να του ζητήσει έλεος. Ήταν Εκείνος που στο όνομά Του είχε αφιερώσει τη ζωή του. Όμως δεν έπραξε αυτό, διότι μπορεί να έλεγε πως ενεργούσε στο όνομα Εκείνου, αλλά δεν ήταν δικός Του. Ο Μέγας Ιεροεξεταστής αντιπροσωπεύει την επίγεια ευτυχία και ευημερία, τον επίγειο άρτο. Αγαπά την ειρήνη και το καλό του κόσμου, δεν θέλει την οδύνη και συγκρούεται με τον Χριστό που βάζει τον άνθρωπο σε περιπέτειες διότι τον κάνει ελεύθερο, τον εμπιστεύεται. Η ελευθερία έχει ένα βαρύ τίμημα, που είναι η τραγικότητα στην οποία μπορεί να οδηγήσει την ύπαρξη.

Ο Χριστός αφήνει τον άνθρωπο ελεύθερο να κάνει τις επιλογές του, να διαλέξει μόνος του το δρόμο του με τη βούλησή του, ή κοντά Του, ή μακριά Του. Ο άνθρωπος μπορεί να απορρίψει το δρόμο που του πρότεινε ο Θεάνθρωπος και να ζήσει στην κόλαση της απουσίας Του. Ο Χριστός είναι η ενσαρκωμένη αγάπη που δίδεται εν ελευθερία και μάλιστα δέχεται τον περιορισμό της άπειρης αυτής αγάπης Του, διότι δίδει στο δημιουργημά του την προτεραιότητα της ελευθερίας του έναντι της αγάπης Του. Αυτή η δημιουργία του ανθρώπου σε πλαίσια άπειρης ελευθερίας είναι και η μοναδική απόδειξη ύπαρξης του Θεού. Μόνο ένας Θεός θα δημιουργούσε ένα τόσο ελεύθερο ον που θα το άφηνε να τον Σταυρώσει.

Ο άνθρωπος έχει φτιαχτεί για πολύ μεγάλα πράγματα, στην εντελέχειά του είναι Θεάνθρωπος.

Η μεγαλύτερη αμαρτία είναι να μικραίνει κανείς τον άνθρωπο, γιατί βάζει φραγμό στο σχέδιο του Θεού.

Αυτό κάνει ο Μ. Ιεροεξεταστής όταν επικρίνει το Χριστό που αρνήθηκε τον πρώτο πειρασμό, να κάνει τις πέτρες ψωμιά για να χορτάσει τους ανθρώπους. :

Ω, ποτέ τους δεν θα χορτάσουν χωρίς εμάς...Συ δεν θέλησες να τους χορτάσεις για να μην τους στερήσεις την ελευθερία.αλλά αυτοί έρχονται, καταθέτουν την ελευθερία τους στα πόδια μας και μας λένε : κάντε μας δούλους, μα χορτάστε μας...

Ο άνθρωπος για να ζήσει ως οντότητα θέλει τον επουράνιο άρτο.

Ο Μ. Ιεροξεταστής εξασφαλίζει τον επιούσιο άρτο, μια οργανωμένη κοινωνία όπου επικρατεί δικαιοσύνη. Αυτός δεν ήταν άλλωστε ο οραματισμός του Σοσιαλισμού; Αυτός δεν είναι και ο πολλά υποσχόμενος τώρα κόσμος της νέας τάξης; Επίγειος άρτος.. Όλα να λειτουργούν σαν μια καλοκαρδισμένη μηχανή. Ο Θεός εδώ δεν έχει χώρο, δημιουργεί μπελάδες, βάζει δύσκολα.

Ο Μ. Ιεροξεταστής είναι ο πειρασμός που ο Ντοστογιέφσκι τον πρόβαλλε σαν ένα φανταστικό ήρωα να μιλά και να πράττει. Είναι ο πειρασμός που βρίσκεται μέσα, στα κατάβαθα της ύπαρξής μας που αντιτείνει τις δικές του προτάσεις στο λόγο ,ή μάλλον στη σιωπή του Χριστού.

Ο Μ. Ιεροξεταστής είναι μέρος, στοιχείο του εαυτού μας, που αντιτάσσετε στο Χριστό, με μη αντιληπτό, μη συνειδητό τρόπο.

Γενεές-γενεών, ανθρώπων με αγνή και αγωνιστική ψυχή έχουν παρασυρθεί απ' το πνεύμα του Μ. Ιεροξεταστή που μιλά για καλοσύνη και φιλανθρωπία, ισότητα και δικαιοσύνη, αλήθειες πανανθρώπινες, αλλά όχι Θεανθρώπινες όταν απουσιάζει απ' αυτές ο Χριστός. Πρέπει να γίνει κατανοητό πως ο Μεσαίωνας της Ιεράς Εξέτασης και η Οκτωβριανή επανάσταση, είναι ακριβώς το ίδιο πράγμα. Δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Δύο φάσεις στην Ιστορία που έγιναν στο όνομα του ανθρωπισμού, για την δικαιοσύνη και την ευημερία. Όμως όλα τα Ουμανιστικά κινήματα έχουν το αντίτιμό τους: την αν-ελευθερία, έναν κόσμο χωρίς Θεό, όπως ο Δυτικός Μεσαίωνας και ο υπαρκτός Σοσιαλισμός. Που κατέληξαν; Στο αίμα και τη δουλεία, διότι δεν έλαβαν υπ' όψιν πως ο άνθρωπος στην εντελέχειά του είναι Χριστο-άνθρωπος.

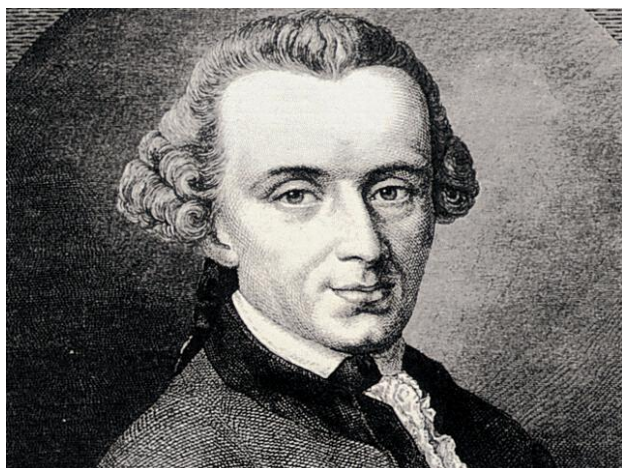
Δίχως το Χριστό δεν αντέχει, γίνεται χώμα, το χειρότερο κτήνος, ή ένας άβουλος δούλος.

Πόθησες την ελεύθερη αγάπη του ανθρώπου... λέει στο Χριστό ο Μ. Ιεροξεταστής.

Οι τρεις πειρασμοί στην έρημο στρέφονταν εναντίον της ελεύθερης εκλογής εκ μέρους του ανθρώπου.

Ο Καρδινάλιος δεν θέλει την ελευθερία, αλλά την υποταγή. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με το θαύμα, κάτι που αρνήθηκε ο Χριστός για να μείνει ο άνθρωπος ελεύθερος.

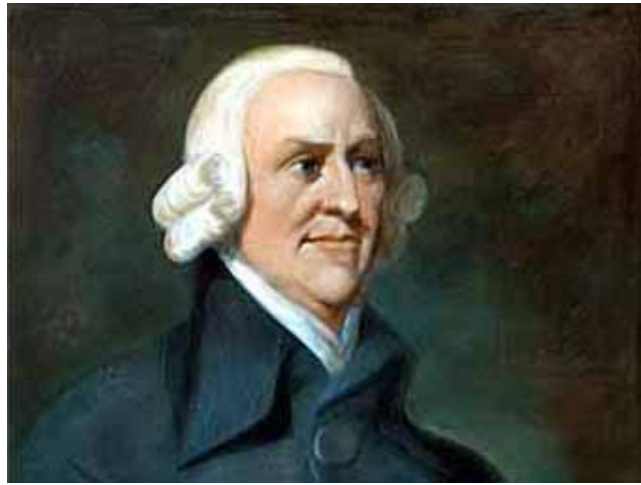
Ο Χριστός δεν θέλει να επιβάλλει την πίστη με το θαύμα, αλλά θέλει το δημιούργημά του να ζήσει ελεύθερα το θαύμα της πίστης και να γίνει η ζωή, το κάθε λεπτό, θαυμαστή εμπειρία σχέσης με το Δημιουργό του.

Ένας ακόμα φιλόσοφος που κατάφερε να διατυπώσει την ελευθερία μέσω από τις φιλοσοφικές του ρητορείες αν και έμμεσα αλλά αρκετά τεκμηριωμένα ήταν ο Ιμμάνουελ Καντ.

Ο **Ιμμάνουελ Καντ** (Immanuel Kant, γεννήθηκε στις 22 Απριλίου του 1724 στο Καλίνινγκραντ της σημερινής Ρωσίας όπου και πέθανε στις 12 Φεβρουαρίου του 1804 . Κύρια αναφορά της ελευθερίας μέσα από το έργο του γίνεται στη “Κριτική Φιλοσοφία” του όπως την αποκαλούσε και συγκεκριμένα στη “Ηθική Φιλοσοφία” του, μια πτυχή της κριτικής φιλοσοφίας. Συγκεκριμένα η θέση του Καντ για την ελευθερία εμπεριέχεται στη φράση “η ελευθερία του ενός σταματά εκεί που αρχίζει να θίγεται η ελευθερία των άλλων”. Η κύρια φιλοσοφική θεώρηση για την ελευθερία του καπιταλιστικού κόσμου Καντ ξεχνά την κοινωνική φύση του ανθρώπου αφού ο ορισμός του για την ελευθερία προϋποθέτει τη μοναχικότητά του. Σαν αποτέλεσμα σύγχρονος άνθρωπος στρέφεται στον καταναλωτισμό.

Η ελευθερία ωστόσο διατυπώθηκε και από άλλους διαφωτιστές φιλοσόφους όπως ο **Φρανσουά Μαρί Αρουέ**, ή κοινός γνωστός σε πολλούς με το όνομα Βολταίρος, και ο **Ανταμ Σμιθ**.

Ο Άνταμ Σμιθ (1723- 1790), θεμελιωτής της πολιτικής οικονομίας, πέρασε στην ιστορία ως ο προφήτης του κλασικού φιλελευθερισμού: καχύποπτος απέναντι στην κρατική παρέμβαση, πεισμένος ότι η επιδίωξη του ιδιωτικού συμφέροντος από τον καθένα οδηγεί σε μεγαλύτερη ευημερία για όλους, εισήγαγε την περίφημη έννοια περί «άορατης χειρός της αγοράς», η οποία, «πίσω από την πλάτη των ιδιωτών», εξασφαλίζει με τα ανεβοκατεβάσματά της τη γενική ισορροπία της οικονομίας.

Ο φιλελεύθερος στοχαστής συνειδητοποίησε ότι οι αγορές του χρήματος όχι μόνο δεν μπορούν να αυτορυθμιστούν, χάρη στο περίφημο «άορατο χέρι», αλλά είναι εγγενώς ασταθείς, καθώς παρασύρονται από την αχαλίνωτη κερδοσκοπία και απειλούν να αποσταθεροποιήσουν όλη την εθνική οικονομία. «Όταν τα κέρδη των χρηματιστηριακών ανταλλαγών εμφανίζονται ασυνήθιστα υψηλά, ο κερδοσκοπικός πυρετός των συναλλαγών γίνεται το σύνηθες σφάλμα». Όσο για το ποσοστό κέρδους, «κινείται πάντα στα ανώτατα επίπεδα, ακριβώς στις χώρες που βαδίζουν προς την καταστροφή».

Υπό αυτό το πρίσμα, ο Άνταμ Σμιθ τάσσεται σαφέστατα υπέρ της κρατικής ρύθμισης του χρηματοπιστωτικού τομέα, απαντώντας ο ίδιος στις ενστάσεις που θα μπορούσαν να εγερθούν στο όνομα της ελευθερίας της αγοράς: «Παρόμοιες ρυθμίσεις μπορεί αναμφίβολα να θεωρηθούν από ορισμένες απόψεις παραβιάσεις της φυσικής ελευθερίας. Αλλά μια τέτοια άσκηση της φυσικής ελευθερίας από μερικούς ιδιώτες, η οποία θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ασφάλεια ολόκληρης της κοινωνίας, περιορίζεται και πρέπει να περιορίζεται από όλες τις κυβερνήσεις, από τις πιο

φιλελεύθερες μέχρι τις πιο δεσποτικές. Η υποχρεωτική ανέγερση προστατευτικών τοιχωμάτων, ώστε να εμποδίζεται η διάδοση του πυρός σε περίπτωση πυρκαγιάς είναι κι αυτή μια παραβίαση της φυσικής ελευθερίας, του ίδιου είδους με τους περιορισμούς στις χρηματοπιστωτικές συναλλαγές που εμείς προτείνουμε».

Προφανής παρατήρηση: ο οικονομολόγος θεωρεί απαραίτητο τον περιορισμό των απόλυτων ελευθεριών των επιχειρηματικών δράσεων στην καπιταλιστική αγορά ως κάτι το απαραίτητο για την ομαλή λειτουργία της και κοινωνικά σωστό.

Ο Βολταίρος υπερασπίστηκε την ελευθερία της διακίνησης των ιδεών και υποστήριξε το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να διαδίδει ελεύθερα χωρίς περιορισμούς τις σκέψεις και ιδέες του. Υποστήριξε ότι ακόμη και εάν δεν συμφωνεί ούτε με μια λέξη από όσα λέγει ένας άνθρωπος, θα υπερασπίζεται ακόμα και με τίμημα της ζωής του το δικαίωμα κάθε ανθρώπου ελεύθερα να λέει ότι πρεσβεύει.

Αυτός ο φιλελεύθερος τρόπος σκέψης και η υπεράσπιση της αξιοπρεπείας των ελευθεριών και των δικαιωμάτων του πολίτη ήταν υπόθεση καθολική των διαφωτιστών και εξυπηρέτούσε τις επιδιώξεις τις αστικής τάξης που ήθελε να έχει στα χέρια την πολιτική και οικονομική εξουσία, την οποία προσπαθούσαν να διατηρήσουν, ο Βασιλιάς και οι ευγενείας.

Η έννοια και το πνεύμα της ελευθερίας στα νομικά πλαίσια

Ελευθερία του Τύπου και Γνώμης

(Άρθρο 14)

1. Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του, τηρώντας τους νόμους του Κράτους.
2. Ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύονται.
3. Η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων, είτε πριν από την κυκλοφορία είτε ύστερα από αυτή, απαγορεύεται. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η κατάσχεση, με παραγγελία του εισαγγελέα, μετά την κυκλοφορία: α) για προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας, β) για προσβολή του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας, γ) για δημοσίευμα που αποκαλύπτει πληροφορίες για τη σύνθεση, τον εξοπλισμό και τη διάταξη των ενόπλων δυνάμεων ή την οχύρωση της Χώρας ή που έχει σκοπό τη βίαιη ανατροπή του

πολιτεύματος ή στρέφεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας του Κράτους, δ) για άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν ολοφάνερα τη δημόσια αιδώς, στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος.

4. Σ' όλες τις περιπτώσεις της προηγούμενης παραγράφου ο εισαγγελέας, μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες από την κατάσχεση, οφείλει να υποβάλει την υπόθεση στο δικαστικό συμβούλιο, και αυτό, μέσα σε άλλες είκοσι τέσσερις ώρες, οφείλει να αποφασίσει για τη διατήρηση ή την άρση της κατάσχεσης, διαφορετικά η κατάσχεση αίρεται αυτοδικαίως. Τα ένδικα μέσα της έφεσης και της αναίρεσης επιτρέπονται στον εκδότη της εφημερίδας ή άλλου εντύπου που κατασχέθηκε και στον εισαγγελέα.
5. Καθένας ο οποίος θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή έχει δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση πλήρους και άμεσης επανόρθωσης. Καθένας ο οποίος θίγεται από υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή έχει, επίσης, δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση άμεσης δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης. Νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο ασκείται το δικαίωμα απάντησης και διασφαλίζεται η πλήρης και άμεση επανόρθωση ή η δημοσίευση και μετάδοση της απάντησης.
6. Το δικαστήριο, ύστερα από τρεις τουλάχιστον καταδίκες μέσα σε μία πενταετία για διάπραξη των εγκλημάτων που προβλέπονται στην παράγραφο 3, διατάσσει την οριστική ή προσωρινή παύση της έκδοσης του εντύπου και, σε βαριές περιπτώσεις, την απαγόρευση της άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος από το πρόσωπο που καταδικάστηκε, όπως νόμος ορίζει. Η παύση ή η απαγόρευση αρχίζουν αφότου η καταδικαστική απόφαση γίνει αμετάκλητη.
7. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την αστική και ποινική ευθύνη του τύπου και των άλλων μέσων ενημέρωσης και με την ταχεία εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων.

8. Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τα προσόντα για την άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος.
9. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς, η οικονομική κατάσταση και τα μέσα χρηματοδότησης των μέσων ενημέρωσης πρέπει να γίνονται γνωστά, όπως νόμος ορίζει. Νόμος προβλέπει τα μέτρα και τους περιορισμούς που είναι αναγκαίοι για την πλήρη διασφάλιση της διαφάνειας και της πολυφωνίας στην ενημέρωση. Απαγορεύεται η συγκέντρωση του ελέγχου περισσότερων μέσων ενημέρωσης της αυτής ή άλλης μορφής. Απαγορεύεται ειδικότερα η συγκέντρωση περισσότερων του ενός ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης της αυτής μορφής, όπως νόμος ορίζει. Η ιδιότητα του ιδιοκτήτη, του εταίρου, του βασικού μετόχου ή του διευθυντικού στελέχους επιχείρησης μέσων ενημέρωσης είναι ασυμβίβαστη με την ιδιότητα του ιδιοκτήτη, του εταίρου, του βασικού μετόχου ή του διευθυντικού στελέχους επιχείρησης που αναλαμβάνει έναντι του δημοσίου ή νομικού προσώπου του ευρύτερου δημόσιου τομέα την εκτέλεση έργων ή προμηθειών ή την παροχή υπηρεσιών. Η απαγόρευση του προηγούμενου εδαφίου καταλαμβάνει και κάθε είδους παρένθετα πρόσωπα, όπως συζύγους, συγγενείς, οικονομικά εξαρτημένα άτομα ή εταιρείες. Νόμος ορίζει τις ειδικότερες ρυθμίσεις, τις κυρώσεις που μπορεί να φθάνουν μέχρι την ανάκληση της άδειας ραδιοφωνικού ή τηλεοπτικού σταθμού και μέχρι την απαγόρευση σύναψης ή την ακύρωση της σχετικής σύμβασης, καθώς και τους τρόπους ελέγχου και τις εγγυήσεις αποτροπής των καταστρατηγήσεων των προηγούμενων εδαφίων.

«Θέλει αρετή και τόλμη η ελευθερία...»

Ανδρέας Κάλβος

Ελευθερία Τέχνης, Επιστήμης, Έρευνας και Διδασκαλίας

(Άρθρο 16)

- Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες· η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα.
- Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της

εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

- Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα.
- Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.
- Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει. Ειδικός νόμος ορίζει όσα αφορούν τους φοιτητικούς συλλόγους και τη συμμετοχή των σπουδαστών σ' αυτούς.
- Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι δημόσιοι λειτουργοί. Το υπόλοιπο διδακτικό προσωπικό τους επιτελεί επίσης δημόσιο λειτούργημα, με τις προϋποθέσεις που νόμος ορίζει. Τα σχετικά με την κατάσταση όλων αυτών των προσώπων καθορίζονται από τους οργανισμούς των οικείων ιδρυμάτων. Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων δεν μπορούν να παυθούν προτού λήξει σύμφωνα με το νόμο ο χρόνος υπηρεσίας τους παρά μόνο με τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 88 παράγραφος 4 και ύστερα από απόφαση συμβουλίου που αποτελείται κατά πλειοψηφία από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει το όριο της ηλικίας των καθηγητών των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων· ωστόσο εκδοθεί ο νόμος αυτός οι καθηγητές που υπηρετούν αποχωρούν αυτοδικαίως μόλις λήξει το ακαδημαϊκό έτος μέσα στο οποίο συμπληρώνουν το εξηκοστό έβδομο έτος της ηλικίας τους.

- Η επαγγελματική και κάθε άλλη ειδική εκπαίδευση παρέχεται από το Κράτος και με σχολές ανώτερης βαθμίδας για χρονικό διάστημα όχι μεγαλύτερο από τρία χρόνια, όπως προβλέπεται ειδικότερα από το νόμο, που ορίζει και τα επαγγελματικά δικαιώματα όσων αποφοιτούν από τις σχολές αυτές.
- Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους χορήγησης άδειας για την ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων που δεν ανήκουν στο Κράτος, τα σχετικά με την εποπτεία που ασκείται πάνω σ' αυτά, καθώς και την υπηρεσιακή κατάσταση του διδακτικού προσωπικού τους. Η σύσταση ανώτατων σχολών από ιδιώτες απαγορεύεται.
- Ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του Κράτους. Το Κράτος επιχορηγεί και ελέγχει τις ενώσεις των αθλητικών σωματείων κάθε είδους, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει επίσης τη διάθεση των ενισχύσεων που παρέχονται κάθε φορά στις επιχορηγούμενες ενώσεις σύμφωνα με τον προορισμό τους.

Δικαίωμα Ιδιοκτησίας

Άρθρο 17

1. Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος.
2. Κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο, όταν και όπως ο νόμος ορίζει, και πάντοτε αφού προηγηθεί πλήρης αποζημίωση, που να ανταποκρίνεται στην αξία την οποία είχε το απαλλοτριούμενο κατά το χρόνο της συζήτησης στο δικαστήριο για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης. Αν ζητηθεί απευθείας ο οριστικός προσδιορισμός της αποζημίωσης, λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της σχετικής συζήτησης στο δικαστήριο. Αν η συζήτηση για τον οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης διεξαχθεί μετά την παρέλευση έτους από τη συζήτηση για τον προσωρινό προσδιορισμό, τότε για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το

χρόνο της συζήτησης για τον οριστικό προσδιορισμό. Στην απόφαση κήρυξης πρέπει να δικαιολογείται ειδικά η δυνατότητα κάλυψης της δαπάνης αποζημίωσης. Η αποζημίωση, εφόσον συναινεί ο δικαιούχος, μπορεί να καταβάλλεται και σε είδος ιδίως με τη μορφή της παραχώρησης της κυριότητας άλλου ακινήτου ή της παραχώρησης δικαιωμάτων επί άλλου ακινήτου.

3. Η ενδεχόμενη μεταβολή της αξίας του απαλλοτριουμένου μετά τη δημοσίευση της πράξης απαλλοτρίωσης, και μόνο εξαιτίας της, δεν λαμβάνεται υπόψη.
4. Η αποζημίωση ορίζεται από τα αρμόδια δικαστήρια. Μπορεί να οριστεί και προσωρινά δικαστικώς, ύστερα από ακρόαση ή πρόσκληση του δικαιούχου, που μπορεί να υποχρεωθεί κατά την κρίση του δικαστηρίου να παράσχει για την είσπραξή της ανάλογη εγγύηση, σύμφωνα με τον τρόπο που ορίζει ο νόμος. Νόμος μπορεί να προβλέπει την εγκαθίδρυση ενιαίας δικαιοδοσίας, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 94, για όλες τις διαφορές και υποθέσεις που σχετίζονται με απαλλοτρίωση, καθώς και την κατά προτεραιότητα διεξαγωγή των σχετικών δικών. Με τον ίδιο νόμο μπορεί να ρυθμίζεται ο τρόπος με τον οποίο συνεχίζονται εκκρεμείς δίκες. Πριν καταβληθεί η οριστική ή προσωρινή αποζημίωση διατηρούνται ακέραια όλα τα δικαιώματα του ιδιοκτήτη και δεν επιτρέπεται η κατάληψη. Προκειμένου να εκτελεστούν έργα γενικότερης σημασίας για την οικονομία της Χώρας είναι δυνατόν, με ειδική απόφαση του δικαστηρίου που είναι αρμόδιο για τον οριστικό ή προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης, να επιτρέπεται η πραγματοποίηση εργασιών και πριν από τον προσδιορισμό και την καταβολή της αποζημίωσης, υπό τον όρο της καταβολής εύλογου τμήματος της αποζημίωσης και της παροχής πλήρους εγγύησης υπέρ του δικαιούχου της αποζημίωσης, όπως νόμος ορίζει. Η δεύτερη πρόταση του πρώτου εδαφίου εφαρμόζεται αναλόγως και στις περιπτώσεις αυτές. Η αποζημίωση που ορίστηκε καταβάλλεται υποχρεωτικά το αργότερο μέσα

σε ενάμισι έτος από τη δημοσίευση της απόφασης για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης και, σε περίπτωση απευθείας αίτησης για οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης, από τη δημοσίευση της σχετικής απόφασης του δικαστηρίου, διαφορετικά η απαλλοτρίωση αίρεται αυτοδικαίως. Η αποζημίωση δεν υπόκειται, ως αποζημίωση, σε κανένα φόρο, κράτηση ή τέλος.

5. Νόμος ορίζει τις περιπτώσεις υποχρεωτικής ικανοποίησης των δικαιούχων για την πρόσοδο, την οποία έχασαν από το ακίνητο που απαλλοτριώθηκε έως το χρόνο καταβολής της αποζημίωσης.
6. Όταν πρόκειται να εκτελεστούν έργα κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομία της Χώρας, νόμος μπορεί να επιτρέψει την απαλλοτρίωση υπέρ του δημοσίου ευρύτερων ζωνών, πέρα από τις εκτάσεις που είναι αναγκαίες για την κατασκευή των έργων. Ο ίδιος νόμος καθορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους μιας τέτοιας απαλλοτρίωσης, καθώς και τα σχετικά με τη διάθεση ή χρησιμοποίηση, για δημόσιους ή κοινωφελείς γενικά σκοπούς, των εκτάσεων που απαλλοτριώνονται επιπλέον όσων είναι αναγκαίες για το έργο που πρόκειται να εκτελεστεί.
7. Νόμος μπορεί να ορίσει ότι για την εκτέλεση έργων με προφανή κοινή ωφέλεια υπέρ του δημοσίου, νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, οργανισμών κοινής ωφελείας και

Συνδικαλιστική Ελευθερία, Ελευθερία της Απεργίας

Άρθρο 23

1. Το Κράτος λαμβάνει τα προσήκοντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών μ' αυτή δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου.
2. Η απεργία αποτελεί δικαίωμα και ασκείται από τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων. Απαγορεύεται η απεργία με οποιαδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας. Το δικαίωμα των υπαλλήλων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και του προσωπικού των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, που η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, υπόκειται στους συγκεκριμένους περιορισμούς του νόμου που το ρυθμίζει. Οι περιορισμοί αυτοί δεν

μπορούν να φθάνουν έως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησής του.

Ελευθερία στην Τέχνη

Γνωμοδότηση, ΔιΜΕΕ, τ. 1 (2006), σ. 18-21.

<http://www.grapadimitriou.gr/publications/gnomodotiseis/gnomo08.html>

Γιώργος
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Παπαδημητρίου

Το κράτος έχει την υποχρέωση να συμβάλλει με κάθε πρόσφορο τρόπο στην ανάπτυξη και την προαγωγή όλων των μορφών της τέχνης σε περιβάλλον που όχι μόνον επιτρέπει αλλά και ενθαρρύνει την άνθισή τους. Η συναφής πολιτική του πρέπει να διαμορφώνεται με σταθερό γνώμονα τα δεδομένα της σύγχρονης εποχής και τη λογική μιας ανοικτής κοινωνίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι προ πολλού δεν υπάρχει και

δεν μπορεί να λειτουργήσει ως τέχνη μόνον ό,τι αποφασίσει το κράτος να προστατεύσει και να προάγει ως τέτοια. Η πολιτεία ήταν λοιπόν και είναι, πολύ περισσότερο υπό τις σύγχρονες συνθήκες, υποχρεωμένη να σεβαστεί την τέχνη ως εκδήλωση της ανθρώπινης επινοητικότητας και έκφραση των επιθυμιών και των αναγκών του ανθρώπου, ανεξάρτητα από τις επιλογές της (πρβλ. σχετικά Γ. Θεοδόση, όπ.π., σ. 39 επ.). Υπό την έννοια αυτή, το Σύνταγμα προστατεύει προεχόντως την τέχνη ως εκδήλωση της ελευθερίας του ανθρώπου, δηλαδή ως ατομικό δικαίωμα όχι μόνο των Ελλήνων πολιτών αλλά και κάθε προσώπου. Με δύο λόγια, ως ατομικό δικαίωμα

κάθε

δημιουργού.

Η παραγωγή έργων τέχνης και η καλλιτεχνική δημιουργία είναι λοιπόν καταρχήν ασυμβίβαστες με προληπτικά μέτρα, όπως λ.χ. η χορήγηση επαγγελματικής άδειας, η σύνδεσή της με την ιδιότητα μέλους καλλιτεχνικών συλλόγων και η συνδρομή τυπικών προσόντων ως μόνης προϋπόθεσης για την καλλιτεχνική δημιουργία. Ενόψει αυτών, στην επιστήμη γίνεται εύλογα αποδεκτό ότι θα ήταν, μεταξύ άλλων, "αντισυνταγματική η απαίτηση άδειας για την παραγωγή ενός έργου τέχνης, όπως το ανέβασμα ενός θεατρικού έργου ή το γύρισμα μιάς κινηματογραφικής ταινίας" (πρβλ. Πρ. Δαγτόγλου, όπ.π., σ. 737 επ.).

Πρέπει επίσης να τονισθεί ότι η ελευθερία παραγωγής των έργων τέχνης συναρτάται άμεσα με την ελευθερία κυκλοφορίας, παρουσίασης και προβολής τους. Συναρτάται δηλαδή τόσο με την παρουσίασή τους στο κοινό χωρίς την εξάρτησή της από προηγούμενη διοικητική άδεια όσο και την ελευθερία αποστολής και πώλησής τους. Τέλος, η ομώνυμη ελευθερία περιλαμβάνει και την ελευθερία πρόσβασης του κοινού στα έργα τέχνης και την ελευθερία απόλαυσής τους, οι οποίες είναι ασυμβίβαστες με κάθε μορφή απαγόρευσης. Είναι προφανές ότι η ελευθερία πρόσβασης δεν καταλαμβάνει και την αξίωση δωρεάν επίσκεψης ειδικών προς τούτο διαμορφωμένων χώρων ούτε την απαγόρευση επιβολής περιορισμών, λ.χ. για λόγους προστασίας

της

δημόσιας

υγείας.

Από όσα εκτέθηκαν προηγουμένως, προκύπτει ότι η ελευθερία της τέχνης προστατεύεται πρωτίστως έναντι των φορέων της δημόσιας εξουσίας, υποκείμενα δε της προστασίας της είναι αφενός οι δημιουργοί και αφετέρου το κοινό στο οποίο απευθύνονται. Εντέλει δηλαδή όσοι είναι σε θέση να δημιουργήσουν, να παρουσιάσουν, να εκτελέσουν, να προβάλλουν, να κυκλοφορήσουν και, τέλος, να απολαύσουν

έργα

τέχνης.

Επίσης πρέπει να αναφερθεί ότι το άρθρο 16 παρ. 1 Συντ. κατοχυρώνει την

ελευθερία της τέχνης χωρίς επιφύλαξη νόμου. Η ενλόγω επισήμανση δεν αφορά τη θεσμική εγγύηση της τέχνης, η οποία δεν είναι βέβαια νοητή χωρίς την παρέμβαση του νομοθέτη (βλ. παρακάτω IVγ). Σωστά πάντως γίνεται αποδεκτό, ότι "...ο καλλιτέχνης ζει σε μια κοινωνία, όπου η συμβίωση επιβάλλει νομικές ρυθμίσεις. Επομένως, ο καλλιτέχνης δεν είναι *legibus solutus* αλλά υπόκειται στο γενικώς ισχύον δίκαιο. Η αυξημένη προστασία της τέχνης, σε αντίθεση με την ελευθερία του τύπου που τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου (άρθρο 14 Συντ.), υπερισχύει, ως ειδική ρύθμιση, άλλων διατάξεων του Συντάγματος με αντικείμενα που μπορούν απλώς, στη συγκεκριμένη περίπτωση, να αποτελούν μέσα έκφρασης της τέχνης, όπως ο τύπος" (πρβλ. σχετικά Πρ. Δαγτόγλου, όπ.π., σ. 743-745).

Πάντως, ακόμη και αν η ελευθερία της τέχνης κατοχυρώνεται χωρίς επιφύλαξη νόμου, τούτο δεν σημαίνει ότι η κάθε είδους καλλιτεχνική δραστηριότητα είναι απόλυτα ελεύθερη και, πολύ περισσότερο, "ασύδοτη". Εγγενείς περιορισμοί της προκύπτουν από το Σύνταγμα και συγκεκριμένα από άλλες ελευθερίες και δικαιώματα που προστατεύει. Άλλωστε, η ελευθερία της τέχνης βάσει της αρχής του ισοκύρου των συνταγματικών διατάξεων θέτει περιορισμούς στην άσκηση άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων. Το άρθρο 16 παρ. 1 Συντ., κατοχυρώνοντας την αυτονομία της τέχνης από την κρατική βούληση, δεν εξικνείται ως την ασυδοσία της (πρβλ. σχετικά Γ. Θεοδόση, όπ.π., σ. 140 επ.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλέξανδρος Ν. Δαμιανάκος, Το Πνεύμα της Ελευθερίας, Η απάντηση των Ελλήνων στην Περσική καταγίδα (490-479 π. Χ) εκδ. Γεωργιάδη, Αθήνα 2009.

<http://www.sigmalive.com/simerini/analiseis/other/533445>

<http://www.nea-acropoli-heraklio.gr/include>

<http://lawdb.intrasoftnet.com/>

<http://www.jurisconsultus.gr/>

<http://www.nomos.gr/>

<http://www.syntagma.snn.gr>

<http://el.wikisource.org/>

<http://www.greeklaws.com/>

<http://google.images.com/>

«Το Σύνταγμα Της Ελλάδας» Εκδόσεις Ποντίκι

«Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα» Χρυσόγονος Κ.

«Συνταγματική Θεωρία και πράξη» Μάνεσης Ι.